"SCRIPTUM CASPINGIUM"

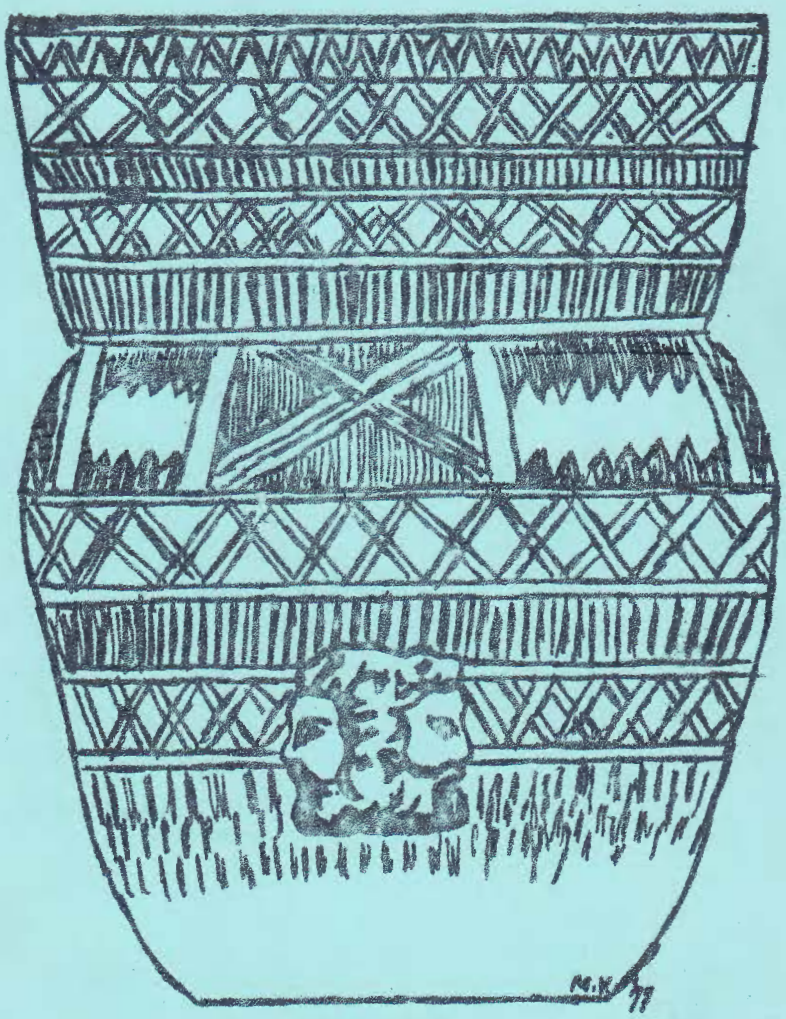

1977

HET ORGAAN VAN DE N.J.B.G. AFD. GORKUM.

INHOUD

voorwoord-Peter van Hout	pag 1
verslag activiteiten-Dick Los	pag 2
gebr.Wright-Peter van Hout	pag 3, 4
Spaanse burgeroorlog '36-'39-Fokko de Vries	pag 5, 6, 7, 8
Gorkums poorten en muren-Martin Veen	pag 9, 10, 11
de Nederlandse hunebedden-Ruurd v. Donkelaar	pag 12, 13, 14, 15
Wolpheren-Martin Veen	pag 15
de Gorkumse gasthuizen-Martin Veen	pag 16
Dorestad-Peter van Hout	pag 17, 18, 19, 20, 21

SCRIPTUM CASPINGIUM jaargang 7 no. II

algemene redaktie: Peter van Hout
Martin Veen
Fokko de Vries
Ruurd van Donkelaar
Dick Los
Jan Casper Zweers

typo-werk : Martin Veen / Fokko de Vries

stencilwerk : Rijksscholengemeenschap te Gorkum

lay-out : Martin Veen

hoofdredakteur : Peter van Hout / Martin Veen

BLAD VOOR JEUGD EN GESCHIEDENIS SCRIPTUM CASPINGIUM

Scriptum Caspingium is het orgaan van de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis afdeling Gorkum en omstreken. Het SC verschijnt normaal gesproken 6 maal per jaar en is voor leden en donateurs gratis. Niet uit deze uitgave mag zonder toestemming van de redaktie worden overgenomen. Oplage: 120 ex.

bestuur + adressen

VZ: Ruurd van Donkelaar, Laantje 1 a, Werkendam 01835-1430
AS: Fokko de Vries, D.F. Pauwstraat 23, Gorkum 01830-22413
PM: Dick Los, Onderweg 18, Arkel 01831-1498
HR: Peter van Hout, Koningin Emmastraat 20 Arkel 01831-2039
Martin Veen, Barbette 8, Gorkum
GS: Jan Casper Zweers, Dorpsstraat 19, Zoelmond 03453-407

correspondentieadres: Postbus 132 Gorkum
klubgebouw: "Pesthuys", Bagijnenwalstraat 22, Gorkum.

Voorwoord:

Zo, hier ligt de tweede SC dan voor je met veel "leesplezier". Terwijl ik dit schrijf tikt de regen somber tegen mijn slaapkamerdakraam. Ik heb om dit te schrijven lang moeten peinzen over wat ik ging schrijven. Zoals jullie weten loopt onze afdeling "prima" in verband met een stel nieuwe leden die ik hierbij van harte welkom mag heten namens de redaktie. Dit is ook het laatste voorwoord dat ik hier schrijf omdat ik mij voor de helft terug trek uit de N.J.B.G. De redenen hiervoor zijn, dat ik na de bouwvakvakantie ga werken in de molenrestauratie. Vanaf Juni kap ik er mee als hoofdredakteur, maar ik blijf wel voorzitter van WBO. De nieuwe hoofdredakteur wordt Martin Veen, die voor de oude leden nog een onbekend iemand is, maar in mij ogen een zeer geschikt persoon. Maar nu wat over de SC zelf. De Arkeluitgave komt ook binnenkort uit, alleen weten we nog niet hoe we het drukken. Verder staan er in deze SC nog leuke artikeltjes.
Namens de redaktie succes bij het examen en een prettige vakantie vast van mij.

Peter van Hout.

VERLSLAG ACTIVITEITEN

I Nieuwjaarsinstuif: Dit was de eerste activiteit die het nieuwe bestuur organiseerde en mag zeer geslaagd genoemd worden. Wel waren er enige complicaties, maar daarvan heb je in de eerste SC van dit jaar kunnen lezen. Opkomst: 25 man!!

II Excursie: Op 26 maart organiseerden we de eerste excursie van dit jaar naar Nijmegen, waar we museum de Kam, het Valkenhof en de Mariënburcht bezochten. De opkomst was goed als ook het anthousiasme, 10 man gingen mee. We vertrokken om 8.45 u. per trein uit Gorkum en kwamen na een half uur aan in Geldermalsen, waar we overstapten op de trein naar Nijmegen. De conducteur van de trein naar Nijmegen dacht, toen Ruurd hem een SC in de hand had gedrukt, dat we van de EO waren, maar gelukkig legde de heer van Hout uit dat e.o. "en omstreken" betekende. In Nijmegen aangekomen wachtten we op de afdeling Rotterdam, die een weinig later kwam in de persoon van een klein kereltje met een veel te grote tas. Vervolgens gingen we naar museum Kam waar men ons dia's vertoonde van het oude Romeinse kamp dat daar geweest is. Daarna leidde de direkteur ons rond en nam ons mee Nijmegen in om ons de opgravingswerkzaamheden daarvan te laten zien. Na het museum zijn we over het Valkenhof gelopen en naar de Mariënburcht gegaan. De heer van Hout werd nog bijna door een stel marktkooplui in elkaar geslagen toen hij deed alsof hij de touwen van de tentdoeken van de kramen doorknipte. Het programma was afgewerkt en we zijn toen naar het station gegaan. We kunnen terugzien op een geslaagde en leerzame dag.

III Lezingen Op 16 april werd een lezing met dia's gehouden door onze AS over Rome. De lezing was geslaagd, alleen begon veel mensen de vele details van muurschilderingen of mozaïken te vervelen. Het was gezellig en na de lezing werd nog een tijd gebabbeld. De opkomst was goed namelijk 17 man. Voor de lezing van Addy op 23 April gold hetzelfde, alleen was de opkomst nu 11 man.

IV Culturele markt in de Nieuwe Doelen: De NJBG heeft hier ook aan meegedaan en de markt is een groot succes geworden, boven verwachting, zoals je wel in de krant gelezen zult hebben. We hebben vondsten laten zien, dia's vertoond, en men kon zijn eigen opgraving houden.

V W/B.O.: Het graven in de paasvakantie in de Avelingen is helaas niet doorgegaan, want de eigenaar van het land wilde geen toestemming verlenen.

Dit was het, alleen zie ik op de activiteiten steeds dezelfde gezichten. Binnenkort zullen we gaan beginnen met het Pesthuys iedere zaterdagavond open te stellen, dus kom dan eens langs!

Dick Los, penningmeester.

DE GEBROEDERS WRIGHT I.

Als we nu buiten lopen kunnen we een zilverkleurig voorwerp opmerken, dat hoog boven ons overvliegt. Je hebt het al door hoop ik, ik bedoel: een vliegtuig. Al eeuwen geleden had de mens al willen vliegen, maar dit is altijd verkeerd afgelopen. In het begin van deze eeuw waren er twee broers, die in 1903 vlogen. Wie waren deze broers? Nu, ik zal het je gaan vertellen, het waren de gebroeders Wright.
Wilber Wright werd geboren op 16 april 1867 te Melville en zijn jongere broer Orville werd op 19 augustus 1871 te Dayton geboren. Hun vader was een dominee en later bisschop bij de United Church, een Lutherse kerk. Ze waren samen met nog een zuster en twee broers. Op jeugdige leeftijd verloren ze hun hard werkende moeder, waarvan de twee broers de technische vaardigheid geërfd hadden. Ze kwamen voor het eerst met het vliegen in aanraking toen hun vader in 1878 een bijzonder stuk speelgoed voor hun had meegebracht, dat bestond uit wat kurk en bamboe. Er zaten ook twee vleugles aan, die aangedreven werden met een elastiek. Toen ze dit elastiek opwonden en loslieten wisten ze niet wat ze zagen; het vloog met een boog door de huiskamer. Ze snapten hier niets van, want alles dat je op de grond gooide behoorde toch weer terug te vallen? Later begrepen ze de wet van de zwaartekracht en dat die overwonnen kon worden. Toen ze echter na enkele malen het model een vlucht lieten maken, sloeg het kapot tegen de muur van de huiskamer. Met een brok in hun keel pakten ze het weer op en liepen zwijgend in de richting van de schuur, waar ze het repareerden. Maar ze wilden het groter maken en Orville werd de beroemdheid van de buurt omdat hij zulke mooie vliegers kon bouwen. Maar omdat hun moeder gestorven was en er gewerkt moest worden was er meestal weinig tijd om te spelen. Toen ze wat ouder geworden waren, openden zij een fietsenwinkel die de naam van "Wright Cycle Company" Als zij in de avond alleen waren spraken zij over de mogelijkheid om te kunnen vliegen. Ze lazen ook wel eens in de kranten over Otto Litienthal die in Duitsland zweefvluchten uitvoerde. Toen echter in 1896 deze luchtvaartpionier een ongeluk kreeg en overleed, besloten de broers ook pogingen te wagen om te kunnen vliegen. Wilber zei die avond: "Hij heeft fouten gemaakt in de constructie, hij heeft te weinig gelet op de mens". Ook lazen ze dat pref. Langley een onbemand vliegtuig had laten vliegen. Hier moesten ze meer van weten, dus gingen ze een brief schrijven aan deze man. Maar deze brief is nimmer verstuurd, waarom is niet bekend. Pas in mei 1899 ging er een brief van de broers naar de professor. Ze vroegen tegen betaling alles wat er bekend was over het probleem van het vliegen. Per kerende post kregen zij een brief, brochures, geschriften en een literatuuropgave over de experimenten van Mouillard, Lilienthal, Langley en anderen. Ze lazen het geheel in een korte tijd door. Tenslotte zei Orville tegen Wilber dat ze een tweedekker moesten bouwen, zoals Lilienthal hem gebouwd had. De hele avond zaten zij over de boeken gebogen en maakten allerlei aantekeningen. In de werkplaats van hun fietsenwinkel bouwden ze een kleine vlieger waarin zij hun eerste theorieën verwerkten. Ze hadden de touwen er zo aangemaakt, dat je het geheel van af de grond kon besturen. De één na de andere werd gemaakt en hun eerste ontdekking was : de scheluwtrekking. Ze vonden de velden

rond Dayton niet erg geschikt voor hun experimenten. De mensen van Dayton fluisterden tegen elkaar over schandelijk kinderspel. Waarom deden ze niet net zoals de anderen die achter jonge frisse meiden aanzaten? Om nu een beter proefgebied te hebben schreven zij een brief aan het metereologisch instituut te Washington en vroegen daar om een plaats waar de wind praktisch altijd aanwezig was. Ze kregen als antwoord dat het strand bij Kitty Hawk in North Carolina een gunstige plaats was voor hun proefnemingen. Vervolgens schreven ze een brief aan de daar aanwezige vuurtorenwachter Tate, deze beyestigde op zijn beurt, dat zij de goede plaats gevonden hadden. Het was de zomer van 1900 toen hun eerste vlieger klaar was. Het was een tweedekker met een vleugeloppervlakte van vijftig vierkante meter. Het hoogteroer bevond zich voor deze vleugels. Bij deze experimenten ontdekten zij de rolbesturing. In het begin dachten zij dat de vlieger de mens zou kunnen meenemen, maar na het eerste seizoen experimenteren rond Kill Devil Hill, de heuvel die de wieg van de luchtvaart werd, kwam het vast te staan, dat dit niet kon omdat de vlieger te weinig hefvermogen had. Na dit seizoen werd er weer gewerkt aan een zweefvliegtuig, maar hier meer over in de volgende SC.

Peter van Hout.

KOPY GEVRAAGD VOOR DE VOLGENDE SC

MAAK EENS IEMAND LID OF DONATEUR !!!

SPAANSE BURGEROORLOG

Hieronder zie je twee kaarten van Europa. Ze duiden de staatsvormen in de verschillende landen van Europa aan in de periode 1927 t/m 1937. We zien het democratische Nederland, België, Frankrijk, Engeland, Ierland en Scandinavië en het in 1917 communistisch geworden Rusland. Als we beide kaarten vergelijken dan valt ons het een en ander op. Het veranderen van de Duitse democratische Weimar republiek onder Von Hindenburg in Hitler Nazi Duitsland doet ons niet vreemd aan. Wat wel opvalt is Spanje. Spanje is in mei 1927 een meer of minder autoritair geregeerde staat. In mei '37 zien we echter tijdelijk demokratische gebieden. Dit komt door de Spaanse burgeroorlog van 18 juli 1936 t/m 29 maart 1939.

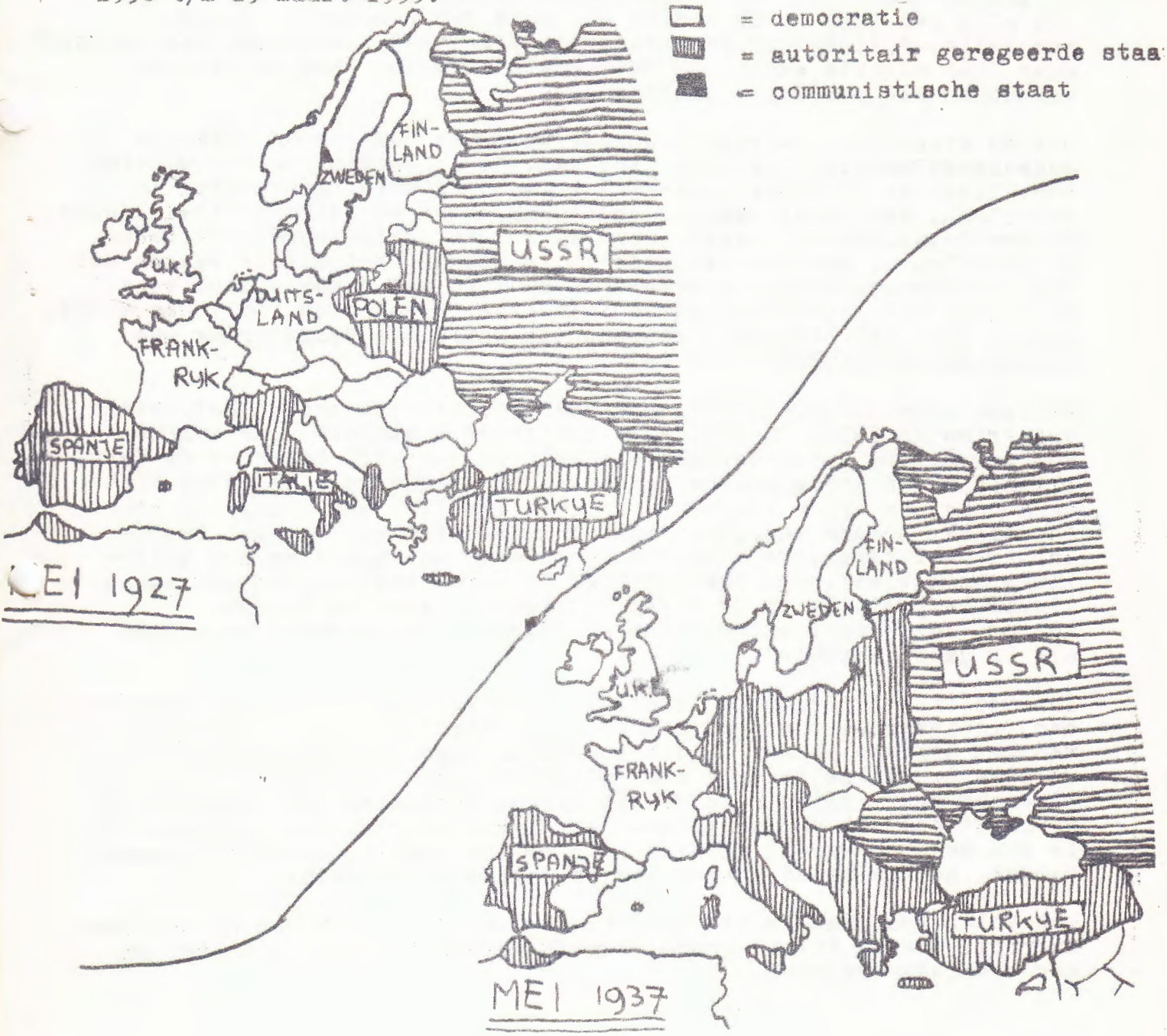

voorspel

Spanje wist buiten de Eerste Wereldoorlog te blijven. Wel bracht deze economische moeilijkheden. Sociale voorzieningen waren er niet en al dit leidde tot relletje en onlusten. Vanzelfsprekend bijna nam de socialistische beweging toe. Helaas voor Spanje viel ze uit één in verschillende vleugels. De Communistische partij ontstond doordat de "linkse" socialisten gingen samenwerken met Anarchosyndicalisten. Anarchosyndicalisten zijn mensen van een linkse stroming die streefden naar een klasseloze maatschappij. Dus simpel gezegd naar een maatschappij zonder "baas" en "arbeider". Maar de Anarchosyndicalisten willen dit niet bereiken op de manier dat Marx het beschrijft (d.w.z. revolutie--> dictatuur van het proletariaat--> klasseloze maatschappij) maar door direkte aktie. Bij voorkeur stakingen, want ze zien de vakbonden als politieke lichamen.

Ook de kracht van de republikeinse beweging nam toe na 1918. De godsdienstkwestie bleef een probleem. Na de verkiezingsoverwinning voor links in 1923 deed generaal Primo de Rivera, gouverneur in Barcelona, een greep naar de macht. Hij begon een diktatoriaal bewind. Cortes (=parlement), persvrijheid en burgerrechten werden verboden. De Cattalanen, een bevolkingsgroep in Spanje, net als de Basken werden onderdrukt. Primo de Rivera wilde zich wat demokratisch voordoen door het instellen van de Nationale Vergadering. De leden werden echter door hem benoemd. Trouwens, de Nationale Vergadering was slecht een adviserend lichtaam.

Rellen, arbeidersopstanden en studentenverzetten braken het bewind van Primo in 1930. In 1931 werd echter de diktatuur door anderen voortgezet. De gemeenteraadsverkiezingen van 1931 bezorgde de Republikeinen een grote meerderheid. Dit was reden voor Alfonsus XIII de koning, om op te stappen. Van 1931 t/m 1936 was Spanje nu een republiek. Zamora was president en Azana premier. De rust keerde echter niet terug. De haat voor Catalanen en Basken en hun onderlinge haat bleef. Arbeiders,vooral in Barcelona, eisten een socialistische politiek om de macht van kerk en adel te breken. Kortom, dezelfde voedingsbodem voor iemand om de macht te grijpen als 12 jaar daarvoor!

In 1933 richtte Primo de Rivera jr., de zoon van de eerder genoemde, een fascistische partij op met de naam Falange Espanol. Falange komt van het Griekse φαλαγξ , dit betekent slagorde. Als reaktie daarop vormden de linkse partijen een Volksfront. Een Volksfront is in het algemeen een verbindingen van de linkse radicalen t/m Communisten en omvat dus ook de Socialisten en linkse Anarchisten. In Frankrijk is ook een Volksfront geweest, dit om een stabiel kabinet te waarborgen. Rechts stond tevens nog de Carlisten-beweging.

Het Volksfront haalde een overwinning in 1936. Toch was er nog verwarring. Boeren eisten grond, kerken werden in brand gestoken en gevangenissen geopend.

spaanse burgeroorlog

In deze verwarring brak in juli 1936 een opstand van rechts militairen uit in Spaans Marokko onder generaal Franco. Deze opstand staat bekend als de "pronunciamiento". Dit was het begin van de Spaanse burgeroorlog.
beeld van de strijdenden in 1936:

republikeinen (regeringspartij) volksfront	⟷	nationalisten (opstandelingen) carlisten falange espanol

Franco landt in Spanje en veroverde grote gebieden. De opstandelingen hadden in het noorden spoedig een groot gebied. In Madrid en Barcelona echter mislukt de door rechtse generaals al lang geplande staatsgreep. Franco steunde uit Spanje zelf dus op Carlisten en Falange Espanol, maar ook op grootgrondbezitters, officieren, het vreemdelingenlegioen en Moorse troepen uit Marokko.
Hulp voor het Volksfront kwam er van de kant van de Anarchisten, de Basken en de Catalanen. De regering zelf kon rekenen op een deel van het leger en de vloot.

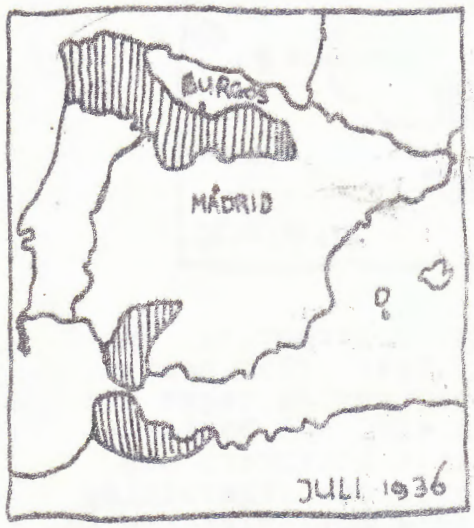

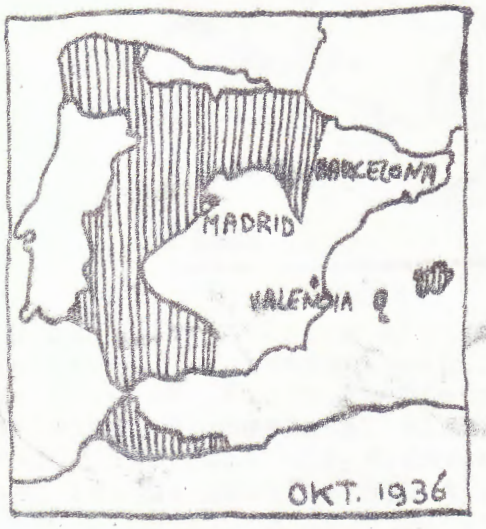

▥ = door Franco bezet

Buitenlandse hulp voor de regeringspartij kwam van de kant van Frankrijk, immers dit land liep gevaar naast fascistische buren in het oosten ook fascistische buren in het zuiden te krijgen, en van de kant van Rusland. De rest van Europa had zijn eigen moeilijkheden of voerde een non-interventie politiek. Deze politiek hield in dat oa. Engeland, Italië en Duitsland zich niet met andere landen zouden bemoeien. Uiteraard braken Italië en Duitsland deze politiek en zij begonnen met het helpen van "kameraad" Franco. Hitler leverde Junkers, Duitse bommenwerpers, en Mussolini stuurde 80.000 soldaten.

De troepen van Franco naderen Madrid en de regering vlucht naar Valencia. 30 Augustus wordt Franco tot staatshoofd uitgeroepen en 18 dagen later erkend door Duitsland en Italië. In 1937 valt heel noordwest Spanje in handen van Franco.

IV (4)

26 April wordt het stadje Guernica door Duitse bommenwerpers weggebombardeerd. Dit bombardement was totaal nutteloos. Guernica was ongewapend en was strategisch van geen enkel belang! Honderden vonden de dood. De fascisten zouden het niet bij deze ene gruweldaad houden zal de geschiedenis ons leren.

De fascisten hoopten door vervolgingen en bombardementen het moreel van de burgers kapot te kunnen maken, zo dat zij hun wel om vrede begonnen te smeken.
2 Jaar wist Madrid stand te houden. Bekend is hiervan de "5e colonne". Franco had 4 colonnes. In Madrid zelf waren er een heleboel geestverwanten van hem die tijdens het beleg verraad pleegden en saboteerden. Die groep van mensen kreeg toen als bijnaam "5e colonne".
Na de slag bij de Ebro zijn de regeringstroepen aan het eind van hun krachten en voorraden. Na hevige bombardementen valt Barcelona in januari 1939. Madrid valt maart 1939.

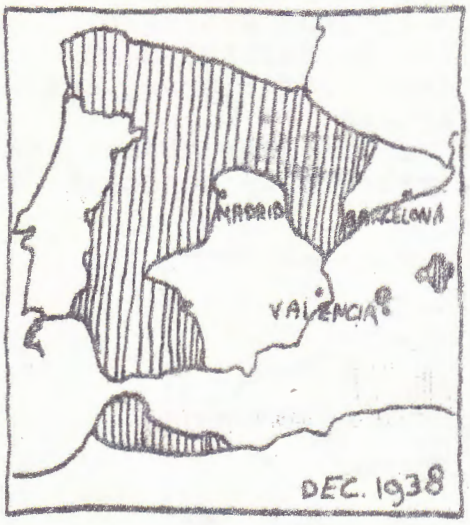

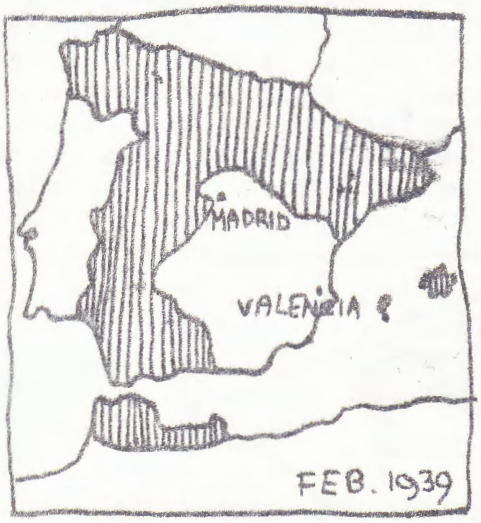

Op I april kwam er officieel een einde aan de burgeroorlog. Ze had een miljoen mensen het leven gekost. De burgeroorlog heeft heel de wereld geschokt. Ze werd gezien als een oorlog tegen het internationale fascisme. Picasso schilderde n.a.v. het bombardement op Guernica zijn schilderij Guernica. Bekende schrijvers als Hemingway, André Malraux en Jef Last hebben over de burgeroorlog geschreven. De moeite waard is het feit dat vele buitenlanders in Spanje tegen Franco gevochten hebben. In Parijs was een werving-kantoor waar men zich kon laten inschrijven op vrijwilligersbasis. 30.000 hebben er gebruik van gemaakt. Aandachtgeving door schrijvers heeft in hoge mate de waakzaamheid tegen het fascisme versterkt!

Na de oorlog is Franco doorgegaan met zijn terreur. In de oorlog was hij weliswaar non- belligerens d.w.z. neutraal maar toch mochten er Duitse oorlogsschepen in Spaanse havens liggen. Het verschil tussen Franco en Hitler was dat Franco alleen die mensen onderdrukte die het niet met zijn bewind eens waren, terwijl Hitler mensen om hun ras uitmoorde.

Spanje is nu pas op weg een demokratie te worden. Onlangs werd bijv. besloten om de Communisten mee te laten doen aan de volgende verkiezingen. Daarvoor was Communist- zijn verboden.

Fokko de Vries

GORKUMS POORTEN EN MUREN.

MARTIN VEEN.

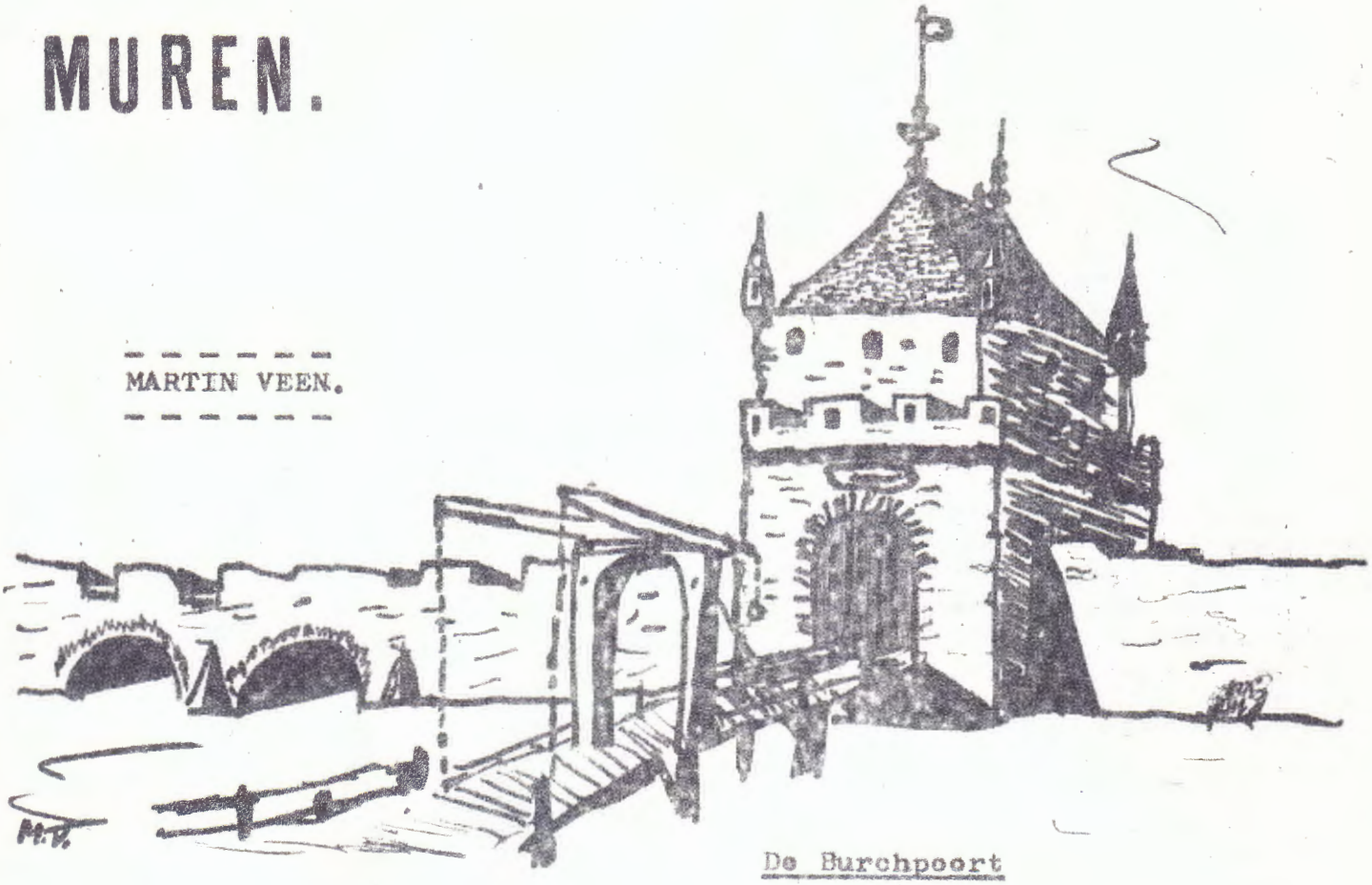

De Burchpoort

Ik zou graag willen beginnen bij de Kanselpoort. De Kanselpoort, ook wel Kanselarijpoort genoemd behoort tot de oudste poorten van Gorkum, en had tot functie Gorkum te beschermen tegen Holland. Men heeft twee poorten gekend: de oorspronkelijke, die een heel eind verder in de stad stond, en de latere, die op de plaats stond die nu nog Kanselpoort heet.
Van de Kanselpoort liep de muur met een grote boog naar de Arkelpoort. Arkelpoort is niet de naam van de poort die aan het eind van de Arkelstraat gestaan heeft. Deze poort heetté de Laag-Arkelpoort. De Arkelpoort, ook wel Hoog-Arkelpoort genoemd stond achter aan het einde van de Kortendijk. Via deze poort kwam men op de Lingedijk, die naar Arkel leidde.
Aan de overzijde van de haven liep de muur langs de Blauwetorenstraat in gebogen richting naar de Burchpoort.
De Burchpoort stond aan het einde van de Burgstraat, die uitkwam op het Wijdschild. Deze poort werd in 1575 afgebroken. Hierna werd de Dalempoort gebouwd, die in 1770 weer plaats moest maken voor de huidige Dalempoort.
Van de Burchpoort liep de muur achter de Appeldijk om naar Robbrechtstoren. Dit was een oude schiettoren, waar tegenwoordig nog de Robbertstraat naar genoemd wordt.
Van deze toren liep de muur in de richting van de Petersbrug.

GORKUMS POORTEN EN MUREN

In de Robbertstraat, voorbij de Peterbrug moet volgens Kemp ook nog een poort gestaan hebben, de Hoofdpoort, die uitkwam op de stads-timmerwerf.
Kemp spreekt ook nog over een Goddenpoort, maar geeft geen verdere bijzonderheden.

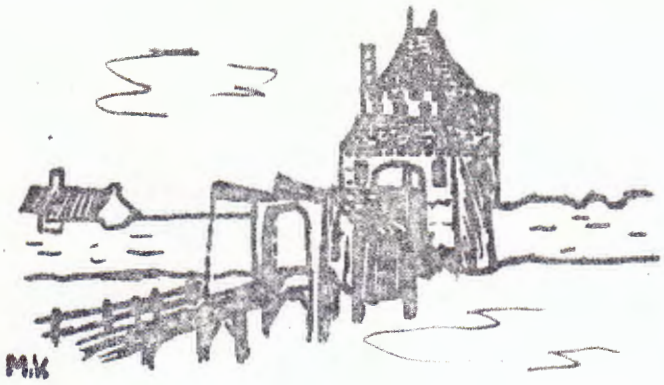

Kanselpoort.

Van de Burchpoort liep de muur naar de Blauwpoort.
Deze poort moet gestaan hebben aan het einde van de Langendijk, bij de Bornsteeg.
Het was de uitgang naar de haven.
Later kwam op dit plek de Waalpoort, die in 1642 werd vervangen door de Nieuw-Waterpoort.
Van de Blauwpoort liep de muur in westelijke richting, ongeveer in de lijn van de Bornsteeg, naar het punt waar de Revetsteeg in de Molenstraat uitkomt. Op deze plaats stond de Wolpherense poort.
De Wolpherense poort behoorde tot de oudste poorten van Gorkum.
Ze gaf toegang tot het Wolpherense gebied en natuurlijk Schelluinen.
De poort werd afgebroken, toen Willem van Beieren het kasteel van de van Arkels op het Wijdschild met de grond gelijk had gemaakt. Op de plaats hiervan werd een kasteel gebouwd.

Laag-Arkelpoort

Volgens Kemp lag er tussen de Blauwpoort en de Wolpherense poort nog een poort, de St-Christoffelpoort.
Deze poort kwam net zoals de Blauwpoort op de haven uit, en werd gelijk met de Blauwpoort in 1573 afgebroken.

GORKUMS POORTEN EN MUREN

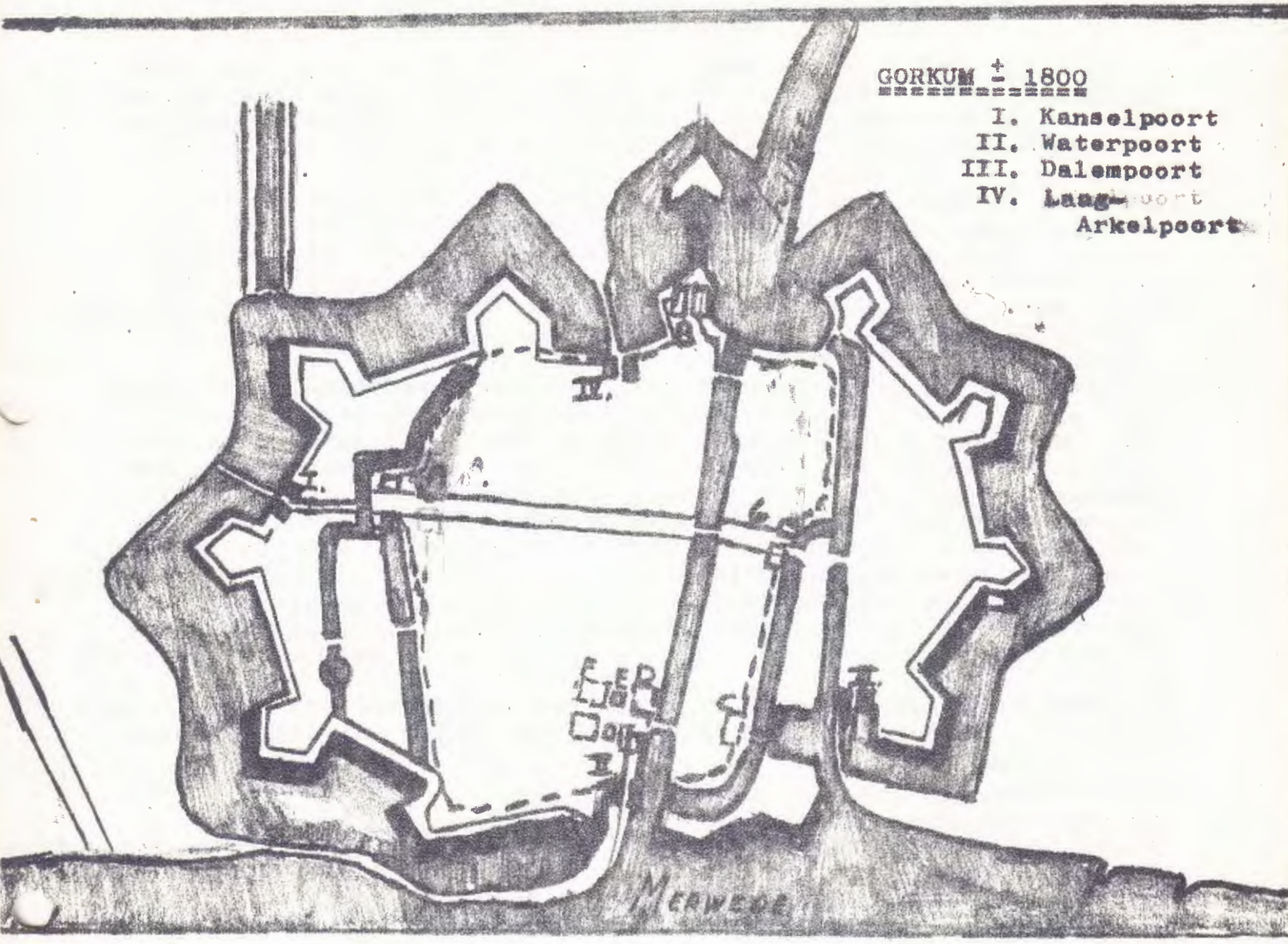

--- : Muren ± 1550
A: Oorspronkelijke Kanselpoort
B: Hoog Arkelpoort
C: Robbertstoren
D: Blauwpoort
E: St. Christoffelpoort
F: Wolpherensepoort
G: Burchpoort

Bij het afbreken van de Blauwpoort en de St-Christoffelpoort verviel het gedeelte stadsmuur vanaf de Peterebrug tot de Molenstraat. Van de Wolpherense poort liep de muur weer met een grote boog naar de Kanselpoort

--- 000 ---

DE NEDERLANDSE HUNEBEDDEN.

door Ruurd v. Donkelaar.

Nadat duizenden jaren de mens zich in Noord-Nederland door jacht, visvangst en het verzamelen van vruchten, eetbare wortelen en noten in zijn levensonderhoud had voorzien, waren de mensen van de Trechterbekercultuur de eersten die minder afhankelijk waren van de natuur ow hen heen.
Door een klimaatverandering op de grens van het Paleolithicum en het Mesolithicum ontstond een warm, droog klimaat: het Boreaal. Dit was er de oorzaak van dat de grote naaldwouden plaats maakten voor loofbossen met bomen als hazelaar, eik, iep en linde. Het wild, zoals de rendieren, trok naar het noorden, de koudere streken. Hier in de wouden deden herten, eerossen en wilde zwijnen hun intrede.
Na het warme en droge Boreaal kwam het vochtige Atlanticum, waarin vooral de loofbossen met veel elsen en wilgen de overhand kregen. Het noorden van ons land begon op één groot oerwoud te lijken. Vooral de nomaden die leefden van de jacht en het verzamelen van plantaardig voedsel waren de dupe van deze klimaatverandering.
De mensen gingen drogere gebieden opzoeken en vestigden zich op de heiden. Het nomadenbestaan werd vervangen door een min of meer permanente bewoning. Hier is de Trechterbekercultuur tot ontwikkeling gekomen. De mensen konden de landbouw en veeteelt en zochten daarnaast zelf nog in de bossen naar wortelen en noten. De jacht was ook nog niet afgeschaft en van de visvangst maar niet te spreken.
De Trechterbekercultuur is afgeleid van de dominerende typen in het aardewerk, namelijk de Trechterbeker, een beker met een trechtervormige hals.

Deze beschaving strekte zich in ons land uit over de provincies Drente, Friesland, Groningen en Overijsel, en ook nog wat over Gelderland, Noord-Brabant, Utrecht en Limburg.
De meest typische overblijfselen van de Trechterbekercultuur zijn de grote megalithische graven: de hunebedden. Deze komen alleen voor in de provincie Drente met één uitzondering in Groningen en drie vernielde exemplaren in Friesland en Overijsel. Er zijn in Nederland 53 hunebedden waarvan 52 in Drente en 1 in Groningen. Alle hunebedden hebben een nummer. Ze zijn genummerd van D (Drente) 1 tot en met D 54 en G (Groningen)1. Bij elkaar dus 55, maar een in zeer slechte staat verkerende hunebed D34 te Valthe is afgebroken.

voor de reconstructie van D49 te Schoonoord.

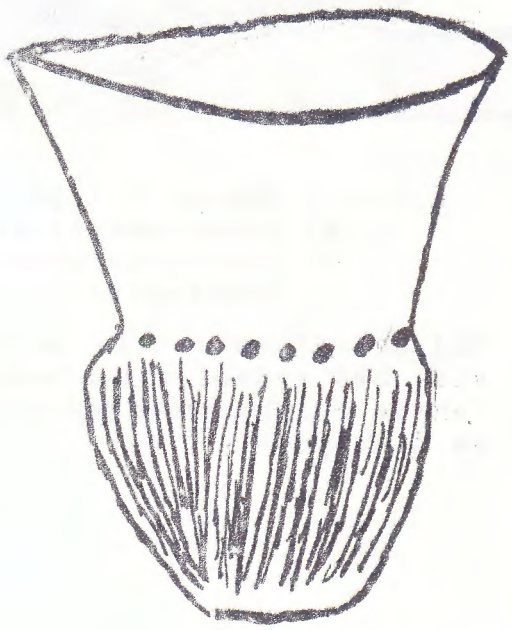

Trechterbeker

Bovendien bestaat de D48 bij Noordborger slechts uit één steen en is waarschijnlijk nooit een hunebed geweest. Al de in Nederland voorkomende hunebedden dateren uit - 2500 v. Chr.

Wat is eigenlijk een hunebed ?

Een hunebed is een megalitische begraafplaats van een groep mensen. De kale hoop stenen die nu nog over is was vroeger een door een heuvel bedekt bouwwerk. Het bestond uit twee rijen sten met daarop deksten met aan de uiteinden sluitstenen.

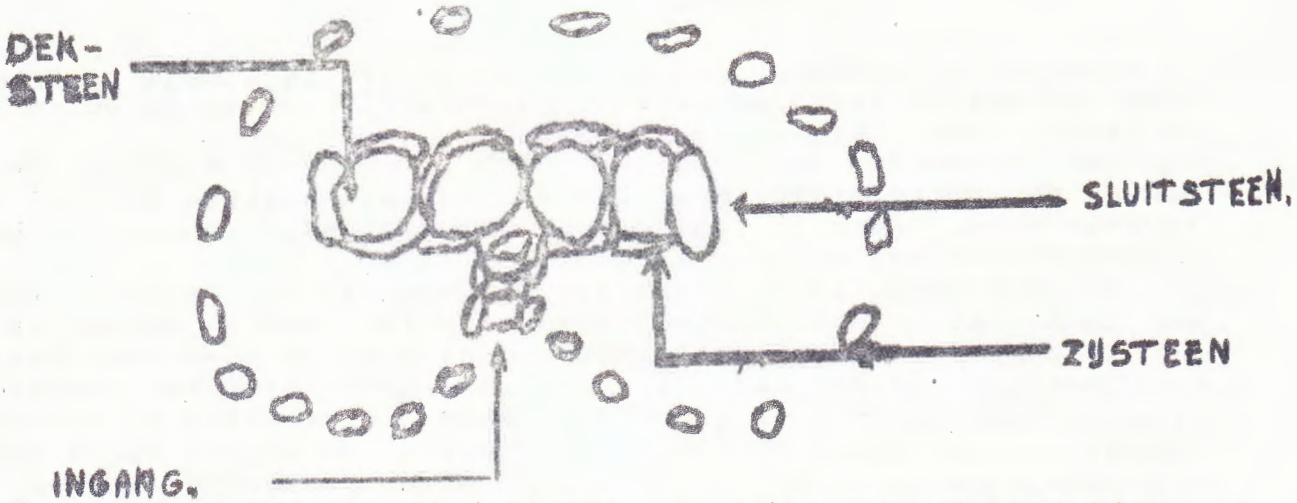

De openingen tussen al deze stenen werden opgevuld met kleinere sten. In het midden, altijd aan de zuidkant werd een ingang gemaakt, bestaande uit enkele kleine zijstenen en dekstenen, hiervoor kwam een sluitsteen te liggen die weggerold kon worden. Over het geheel werd een heuvel opgeworpen, maar de ingang werd vrijgehouden. Vaak stelde men aan de rand van de heuvel kleine stenen op, waarschijnlijk om te verhinderen dat de heuvel in zou storten.

De bouw van een hunebed.

Men wierp een kleine heuvel op, waarin kuilen gegraven werden. De helling van de heuvel plaveidde men met kleine steentjes, rolde hierover op boomstammen de stenen naar de kuilen en liet dezen er in kantelen, zodat ze rechtop in de kuil kwamen te staan.

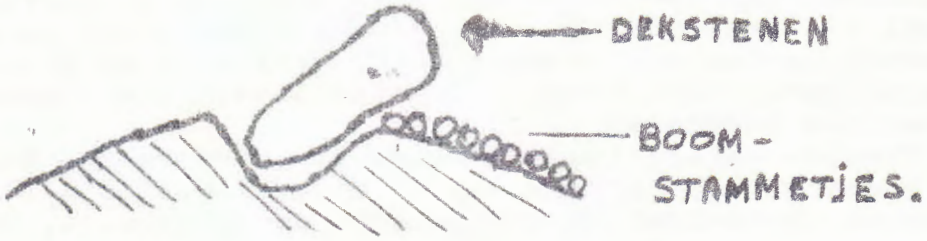

Had men twee rijen met zijstenen en de twee sluitstenen ingegraven, dan wiepp men de heuvel verder op tot boven de zijstenen. Daarna rolde men op dezelfde manier de dekstenen er op.
Lagen deze, dan groeven ze het geheel weer uit een vulden de openingen met kleine stenen om vervolgens de heuvel weer op te werpen Al deze stenen waren afkomstig van het eindmorenenpui uit de derde ijstijd.

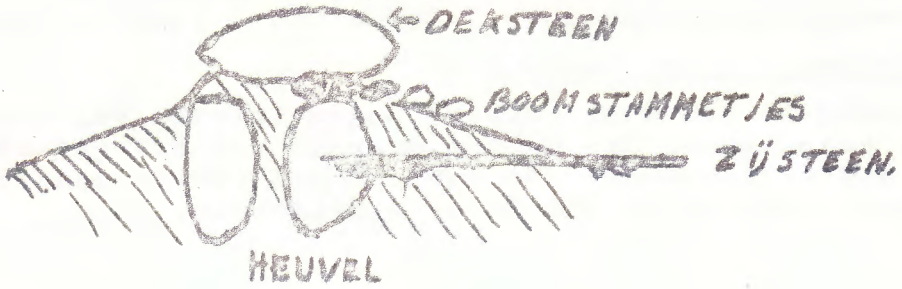

De hunebedbouw was een invloed van buitenaf. In Spanje en Frankrijk was het al voor 3000 v.Chr. gebruiklijk om de doden in grote steengraven (Dolmen) te begraven.
Vandaar verbreidde deze gewoonte zich tot in onze streken. Het bouwen van grote steengraven bestond dus niet alleen bij het Trechterbekervolk. Zeker is echter ook, dat niet alle mensen van het klokbekervolk het hunebed kenden.
Het woord hunebed is ontstaan uit de gedachte van vroeger, toen men dacht dat het steenhopen waren, die iets met de Hunnen te maken hadden. Hoewel dit grote nonsens zijn is de naam toch blijven voortbestaan. In ons land zijn nog geen nederzettingen van de Trechterbekercultuur aangetroffen, maar uit vondsten in Denemarken blijkt dat de huizen 80-100 m. lang waren. De wanden waren waarschijnlijk gemaakt van met leem besmeerde, gevlochten takken. Het dak was van stro gemaakt. Men verbouwde gerst, vlas en een tarwesoort.
Men kan de hunebedden indelen in twee typen: 1 Het portaalgraf. Dit hunebed is vaak klein en de ingang is niet groter dan de ruimte tussen twee zijstenen. 2.Het ganggraf. Dit zijn de grotere exemplaren. De grootste in Borger, is 22,5m. lang, met een toegang met zijstenen en een deksteen. Er zijn twee uitzonderingen, nl. het langgraf op de Schimmer en de Extes grafkelder met ieder een gang binnen één ovale kring van randstenen. De grafkelder is een hunebed dat bestaat uit een aantal dicht op elkaar geplaatste zijstenen met een ingang van bovenaf.
Voor er een nieuwe dode werd bijgezet stookte men eerst vuren in het hunebed om de stank te verdrijven (houtskool en verbrande beenderen wijzen hierop). Als een hunebed vol was ging men vaak opruiming houden. Men veegde de resten bij elkaar en begroef deze in een kuil bij het hunebed. Soms bewaarde men enkel de schedels. De dode kreeg potten mee in zijn graf, meestal 2 of 3 exemplaren, die misschien gevuld met voedsel moesten dienen als voeding voor onderweg naar het hiernamaals.
Na de Trechterbekercultuur kwam de Standvoetbeker- en Klokbekercultuur, genoemd naar de vorm van de bekers. Het is niet geheel na te gaan of dit gedeeltelijk immigranten waren of niet, maar het geheel is uitgegroeid tot één Drents volk.
Doordat keienjagers vele stenen van hunebedden hebben weggehaald voor huizenbouw en wegenaanleg, zijn vele hunebedden nu erg beschadig en niet compleet. De lapjes grond, waarop de hunebedden liggen zijn nu in het bezit van de staat en de provincie. Deze hebben Prof.Dr.v.Giffen in staat gesteld een groot onderzoek te doen. Nu is het onze taak om deze oude monumenten verder te beschermen tegen vandalisme hetgeen steeds een probleem zal blijven. Verleden jaar trof ik bij een hunebed in een buitenwijk van Emmen een groot stuk steen aan, dat na even om het hunebed heen gelopen te hebben, af-

komstig bleek te zijn van één van de dekstenen, en zich niet had kunnen verweren tegen de hamerslagen van de Emmense jeugd.
Ik hoop dat het nu duidelijk is geworden wat, hoe en waarvoor hunebedden er zijn. Als men nog meer wilt weten, zijn er in de Pesthyusbibliotheek de twee delen van het boek "De hunebedden van Nederland", het werk van Prof.Dr.v.Giffen en zelf heb ik een diaserie van alle hunebedden van Nederland gemaakt die te bezichtigen is.

WOLPHEREN

Plaats.

Wolpheren, ook wel Wolfare genoemd was een klein dorpje, grenzend in her noorden aan het land van Arkel, ten oosten aan de Linge, waar deze toen in de Merwede uitliep en ten westen aan de Schelluinse Sloot of Schelluinse Haven.

Geschiedenis.

Deze heerlijkheid werd omstreeks 1230 door Jan XI van Arkel van Otto van Benthem gekocht en bij het land van Arkel gevoegd.
Er zijn weinig bijzonderheden bekend over Wolpheren, maar men veronderstelt, dat het dorpje bestond uit een kasteeltje en een kerk, waaromheen vissershutten gebouwd waren. De mensen die er woonden waren dus arme vissers. Men beweert, dat de funderingen van het kasteeltje zijn gebruikt om de Grote Kerk op te bouwen.

Bronnen

H.A.v.Gogh :"Arkels oude veste"
A.J.v.d.Aa :"Aardrijkskundig Woordenboek"

Met dank aan de heer A.J.Busch.

Martin Veen.

De Gorkumse gasthuizen

Het eerste Gorkumse gasthuis.

Men weet niet zeker wanneer het eerste gasthuis gesticht werd. Zeker is echter, dat het reeds voor 1300 bestond en waarschijnlijk gesticht werd door een van de van Arkels. Het stond aan de Gasthuisstraat, naast de Gasthuisgang. In het gebouw bevond zich een kapel die aan de heilige Elisabeth gewijd was.
Naast het Gasthuis was een boederij gebouwd, waar monniken groenten teelden. Deze groenten waren niet alleen voor het Gasthuis, doch ook bestemd voor voedselvoorziening aan de armen.

Functies.

In het oude en in het begin ook in het nieuwe Gasthuis, was het verplegen van zieken niet de enigste taak. Men verzorgde er ook mensen die te oud of te gebrekkig waren om alleen te kunnen leven.
Later werd de al eerder genoemde boerderij gebruikt als slaapplaats voor arme vreemdelingen, die op doorreis waren. In 1604 werd deze boerderij afgebroken.

Verplaatsing van Gasthuisstraat naar Haarstraat.

Vijf jaar voor de boerderij gesloopt werd, was het Gasthuis al vertimmerd tot gewone woonhuisjes.
In 1598 was men verhuisd naar een gedeelte der gebouwen van het vroegere Begijnhof. In 1617 onderging dit Gasthuis een grote verbouwing. Toen in 1753 het Armhuis gesticht werd op de plaats waar tegenwoordig de Carrousel is, kon men zich meer gaan toeleggen op de verpleging van de zieken.
In 1808 werd de uitgang vernieuwd, hetgeen in een gevelsteen vermeld werd.

Bestuur.

Het oude Gasthuis en later ook het nieuwe in de Haarstraat, werd bestuurd door de gasthuismeesters, die later ook wel vaders genoemd werden. Het aantal van deze regenten was oorspronkelijk één, maar werd later, in 1576 uitgebreid tot drie, waarvan er elk jaar één moest aftreden.

Het Zieken-Gasthuis.

De eerste helft van de Zieken-Gasthuis werd in 1850 gebouwd, met de tegenwoordig nog zichtbare tuin en hek. Het gebouw werd later voornamelijk gebruikt voor de verpleging van zwaar besmettelijke zieken. In 1865 werd een tweede, voor die tijd moderne, gedeelte voltooid. Dit gedeelte, dat al centraal verwarmd was, gebruikte men voor de niet-besmettelijke zieken. In dit nieuwe gedeelte was ook een operatiekamer ondergebracht. In 1930 werd de eerste steen gelegd voor weer een nieuwe afdeling. Toen het tegenwoordige Streekziekenhuis aan de Banneweg klaar was, werd het Gasthuis een tehuis voor chronisch-zieken. Na de voltooiing van het Gasthuis aan het Nonnenveld kwam het leeg te staan. Zo begon het de verkrotten. In 1971 werd het op de voorlopige monumentenlijst gezet. Tegenwoordig is het half verkrot en gesloopt en afgebrand. Als men het in stand wilt houden zal men toch iets anders moeten doen dan toekijken.

Martin Veen.

Dorestad

In 1967 werd bekend dat bij Wijk bij Duurstede, een plaatsje aan de Lek, uitbreiden ging naar het noorden, waar boomgaarden en weilanden in overvloed waren. Toen dit eenmaal bekend was geworden besloot Prof.W.A.v.Es, direkteur van het R.O.B. hier noodopgravingen te doen om de nieuwbouw voor te blijven. Men wist uit historische bronnen dat hier in de Karolingische tijd een grote handelsplaats moest hebben gelegen. Tussen 1842 en 1845 was hier al gegraven door de Leidse archeoloog L.J.F.Janssen. Na deze Janssen, heeft men bijna niet meer verder gezocht. Maar toen in 1879/80 de daar welbekende beendergraverijen plaatsvonden, ten noorden van Wijk bij Duurstede sprak een Zweedse archeoloog schand over wat er daar verloren ging. In de twintiger jaren vond er weer een onderzoek plaats door het Rijksmuseum van oudheden te Leiden. Dit onderzoek stond onder toezicht van Dhr. J.H.Holwerda. Hij groef een groot aantal sleuven over de Heul en aan beide zijden van de Hoogstraat. De resultaten zijn zeer bekend. Tegenwoordig is er zo'n vijftig hectare opgegraven. Voor we het over de vondsten uit Dorestad gaan hebben, gaan we eerst de toenmalige politieke situatie bekijken. Toen Clovis in 511 overleed, werd het Frankische rijk verdeeld over zijn vier zonen. Nederland, met uitzondering van het zuidoostelijke gedeelte bleef vrijwel uit de invloedssfeer van dit rijk, maar het beeld veranderde aan het einde van de zesde en vooral in de zevende eeuw, want toen werd om politieke en economische redenen het rijk uitgebreid in noordoostelijke richting. Dit was van zeer groot belang voor de Pippiniden, omdat Dorestad, dat ontstaan was in het begin van de zevende eeuw, toen uitgegroeid was tot een belangrijke koopliedennederzetting. Konflikten bleven natuurlijk niet uit tussen de Franken in het zuiden en de Friezen in het noorden. Het is wel zeker dat Dorestad verscheidene malen Fies of Frankisch is geweest. In de historische bronnen wordt vermeld dat er aan het eind van de zevende eeuw slag is geleverd rond Dorestad, tussen Redbad, de koning der Friezen en Pippijn. Maar na de dood van koning Redbad in 719 schijnt de heblust om Dorestad verdwenen te zijn. Dorestad was dus de internationale handelshaven uit die tijd. Het had zijn bloei te danken aan zijn gunstige ligging op de kruising van de Oude Rijn en de vroeger kleinere, Lek. Uit alle delen van de wereld kwamen de handelaren met hun goederen naar deze plaats.
Hoe groot was Dorestad? Volgens professor van Es moet Dorestad in de tijd van de achtste en negende eeuw een omvang hebben gehad van viermaal Wijk bij Duurstede nu, en telde enige duizende inwoners. Langs de Rijn zaten de kooplieden en daarachter zaten de boeren. Langs deze Rijn spreidden zich één tot twee kilometer lange steigercomplexen uit, die een ruwe tweehonderd meter de Rijn in werden gebouwd. Waarom deze lengte zou U denken. Nu, om de dood eenvoudige reden, dat de rivier steeds verder dichtslibde. Men was dus genoodzaakt om steeds verder de rivier in te gaan omdat anders de schepen niet bij de wal konden komen.
De zijkanten van zo'n steiger bestonden uit twee vertikale, staande rijen palen, die ongeveer 7,8 meter uit elkaar lagen. Hier tussen stonden één, twee of drie rijen palen die samen met de buitenste de planken droegen. Tussen de palen werd er afval en grond gegooid, dus het is eigenlijk meer een dam met planken (zie fig.1).

Achter deze steigers lagen dus de koopmanshuizen met hun pakschuren. Dit stond samen op een erf, die afgescheiden werd door een palissade. Deze huizen bestonden voornamelijk uit hout, takken of planken en riet. De constructie van zo'n huis is moeilijk na te gaan omdat je alleen maar de onderste palen vindt. De omtrek werd gevormd door een rij van dubbele palen, waarvan de binnenste de wand was, die bestond uit twijgen die met leem besmeerd werden (huttenleem), of er werden planken gebruikt. De buitenste rij palen stond schuin tegen de binnenste wand, om het uitbuigen te voorkomen als het dak er op lag. Het waren een soort schoren voor het dak. Hoe het dak er uit heeft gezien is eigenlijk een raadsel, maar we nemen aan, dat het hier riet moet zijn geweest. De huizen hadden twee ingangen, die tegenover elkaar in de lange wand zaten.

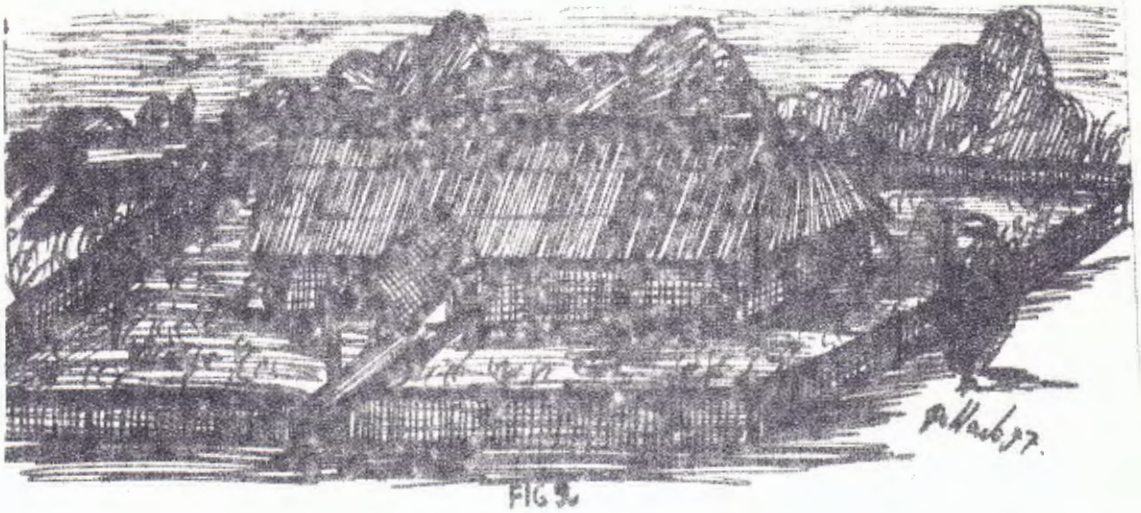

FIG 2

Het huis van binnen bestond uit twee delen, dit zal wel een leefgedeelte zijn geweest voor de mensen en een stal voor de dieren. De meeste huizen hadden ook een klein schuurtje, die op palen was gebouwd om te voorkomen dat het ongedierte er in kon om het graan op te eten. Verder had elke boerderij één of twee waterputten. Met de opgravingen vind je wel meerdere op één erf, maar zo'n water put die gemaakt was uit een wijnton uit Mainz, verzandde nog wel eens, en dan moest men een nieuwe maken.
Dorestad was een christelijke stad en had ook zijn eigen kerk. Op dit terrein werd de tot nu toe enigste tufstenen put ontdekt. Waarschijnlijk betreft het hier een doopvont. De doden werden begraven in west-oost richting. Er zijn ruim 500 skeletten opgegraven. De graf

HET FRANKISCHE RIJK IN 481.
HET FRANKISCHE RIJK IN 614.

FRANKISH RIJK BY DOOD V. PIPPIJN (768).
VERGROTINGEN KAREL DE GROTE.

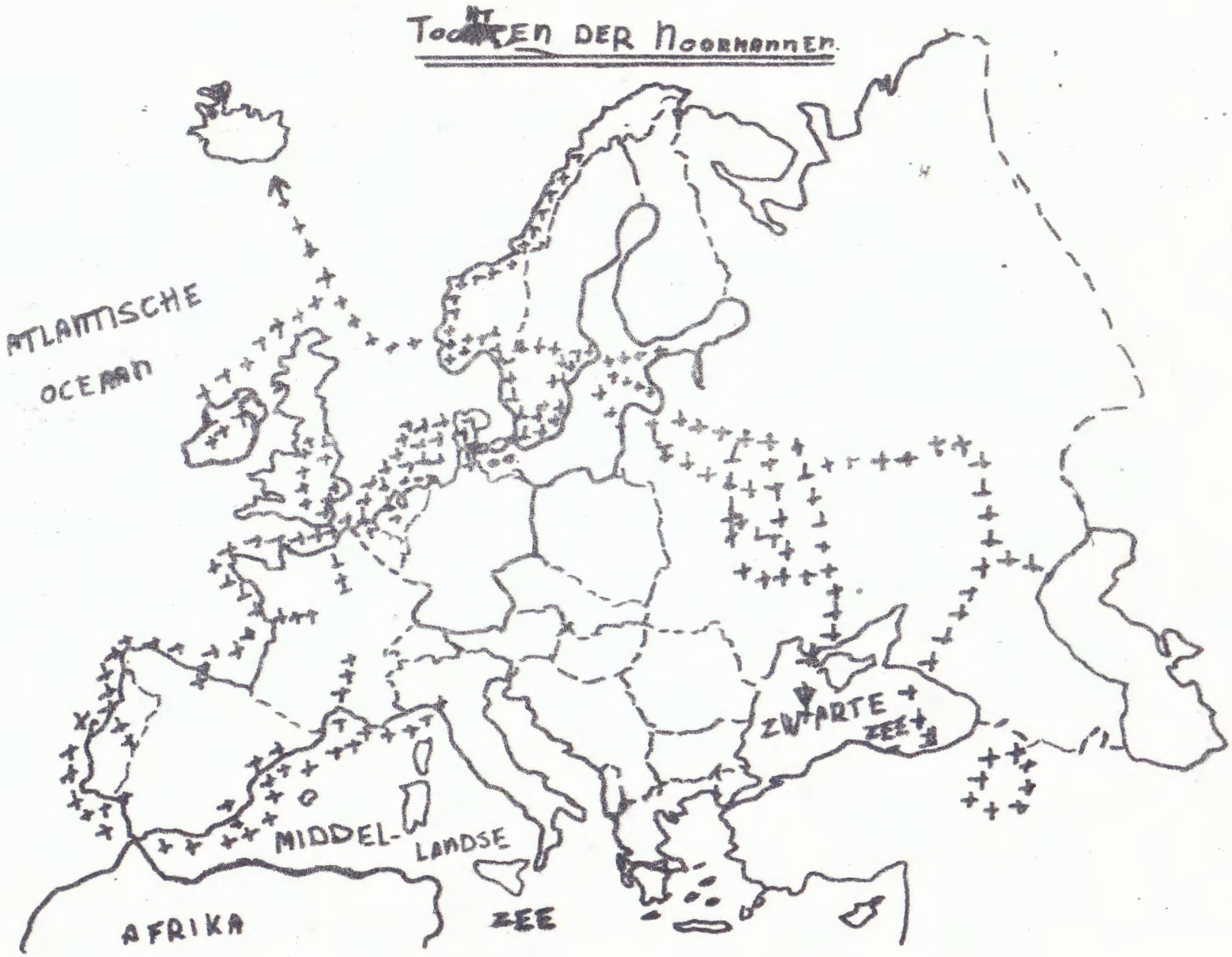
TOCHTEN DER NOORMANNEN
ATLANTISCHE OCEAN
MIDDEL-LANDSE ZEE
AFRIKA
ZWARTE ZEE

giften zijn erg zeldzaam. Bijna alle doden lagen op een vierkant terrein dat afgebakend was met een palissade. De doden waren begraven in houten kisten. Sommige hiervan waren omgeven door een greppeltje. Ook werd vlak bij het kerkje het spoor gevonden van zware palen, waarschijnlijk betreft het hier een klokkestoel.
Nu wat over de mensen zelf. We beginnen met het voedsel. Door het bestuderen van verkoolde zaden die uit de landbouwsector kwamen weet men wat deze mensen verbouwden. Deze bestonden voornamelijk uit erwten, duivebonen, gerst en linzen. Maar ook werd er aan de jacht gedaan. Het wild bestond hier voornamelijk uit wilde zwijnen, edelherten, zwanen, ganzen, eenden, brilduikers, meeuwen en hoenderachtigen. Ook de visvangst ontbrak hier niet, dat bestond uit het vangen van snoek, karperachtigen, blankvoornen, brasem, baars, steur, elft, forel, kouting, aal, haring, platvis, bot en als weekdieren: mossel, oester, wulk, kokkel en alikruik. De boeren hielden ook vee voor handel en als voedselvoorziening dit betreft vooral: rund, schaap, geit, varken en wat pluimvee. Er is verschrikkelijk veel gevonden, miljoenen potscherven. Dit aardewerk werd voor ca. 90% uit Duitsland ingevoerd en betref hier de welbekende badorfkookpotten (zie fig. 3) die al of niet versierd waren met stroken klei met radstempel, vingerafdrukken enz. De laatste 10% bestaat voornamelijk uit inheems, ruw en dik aardewerk. Het bot werd voor alle doeleinden gebruikt, zoals kammen, naalden, priemen, spinkloszjes mesheften enz. Metaal speelde hier natuurlijk ook een belangrijke rol. Hiervan werden gespen, naalden, gereedschappen, sieraden, munten gemaakt. (zie fig. 5).

FIG 3 BADORFKOOKPOT

Edelmetaal zoals goud en zilver vind men er zeer zelden, het was in Dorestad dus een grote drukte van huisnijverheid. Maar wat is de ondergang geweest van Dorestad? Dit is eigenlijk een groot raadsel. De Noormannen plunderden sinds 832 geregeld, want Dorestad had nu eenmaal geen muren of wallen. Ook kan de rivier de oorzaak zijn geweest, zoals het dichtslibben of dat er overstromingen waren. We weten het niet. Ik heb hier getracht een overzicht te geven van Dorestad als handelsplaats in de Karolingische tijd. En een felicitatie aan het R.O.B. met name aan prof. van Es met het tienjarig opgravingsjubileum.

Peter van Hout